

Piotr Miodunka

Uwagi o przemyśle Puszczy Sandomierskiej do końca XIX wieku

Rocznik Kolbuszowski 12, 183-190

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Uwagi o przemyśle Puszczy Sandomierskiej do końca XIX wieku

Tematyka rozwoju przemysłu na obszarze Puszczy Sandomierskiej do końca XIX wieku jest jeszcze daleka od pełnego opracowania. Niniejszy tekst zawiera jedynie spostrzeżenia będące efektem próby syntetycznego ujęcia tej problematyki¹. Okazało się to trudniejsze niż się pozornie wydawało z powodu ubogiej literatury naukowej i konieczności sięgania do źródeł². Niemniej jednak udało się poczynić pewne nowe ustalenia, które być może wymagają dodatkowego zweryfikowania i stąd warto wprowadzić je jak najszerzej do obiegu naukowego.

Pomijam w tym miejscu celowo kwestię niejednoznacznego definiowania terytorialnego Puszczy Sandomierskiej w zależności od tego, czy większą wagę przypisuje się kryteriom geograficznym

---

¹ Referat pt. *Przemysł Puszczy Sandomierskiej do XIX wieku. Wybrane zagadnienia*, który wygłosiłem 2 VI 2012 r. w Szklarskiej Porębie podczas konferencji *Z dziejów przemysłu na ziemiach polskich*.

² Nowsze opracowania podejmujące tematykę gospodarki na terenie Puszczy Sandomierskiej dotyczą jedynie niektórych jej fragmentów, zwłaszcza starostwa sandomierskiego (J. Muszyńska, *Gospodarstwo folwarczne w starostwie sandomierskim 1510-1663*, Kielce 1984; też, *Gospodarstwo chłopskie w starostwie sandomierskim 1510-1663*, Kielce 1991), starostwa leżajskiego w ziemi przemyskiej (J. Półciwarteł, *Położenie ludności wiejskiej starostwa leżajskiego w XVI-XVIII wieku*, Warszawa 1972) i zachodniej części powiatu kolbuszowskiego (J. Półciwarteł, *Majątność kolbuszowska w XVI-XIX wieku – rozległość i gospodarka dworska*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Seria społeczno-pedagogiczna i historyczna”, 1998, z. 28, s. 73-108; P. Miodunka, *Rola Mieleckich i Tarnowskich z linii rzemieńskiej w rozwoju osadnictwa na obszarze Puszczy Sandomierskiej*, „Rocznik Kolbuszowski”, 2003, t. 7, s. 11-25).

czy też administracyjno-własnościowym³. Uważam to za zagadnienie uboczne, ważne jedynie, by historyk posługiwał się jasnymi kryteriami określającymi badane terytorium. Niniejsze uwagi odnoszą się zatem do obszarów leśnych, położnych w wiekach XVI-XVIII w granicach dawnego województwa sandomierskiego między Wisłoką, rynną podkarpacką i Sanem (częściowo po obu stronach tej rzeki), a po roku 1772 w prowincji monarchii habsburskiej nazwanej Galicją.

Puszcza Sandomierska posiadała specyficzne warunki gospodarowania, m.in. zasoby niezbędne do rozwoju hutnictwa żelaza i szkła. Obfitość surowca drzewnego dawała możliwości jego obróbki w tartakach bądź przerobu na popiół, potaż, dziegieć, smołę lub na węgiel drzewny stanowiący aż po XIX wiek opał w hutnictwie.

Najlepiej opracowana jest tematyka hutnictwa żelaza. Informacje o miejscowych kuźnicach zawiera m.in. monografia małopolskiego hutnictwa żelaznego⁴. Bliższymi studiami nad uprzemysłowieniem tego rejonu – łącznie z lokalizowaniem zakładów w terenie – zajął się jedynie Maciej Skowroński, jednak ich wyniki często były publikowane wyłącznie w trudno dostępnej literaturze regionalnej⁵. W roku 1970 ukazał się zbiór materiałów z sesji popularnonaukowej poświęconej historii hutnictwa żelaza na omawianym obszarze prezentujący dziś już mocno przestarzałą wiedzę⁶. Dzięki uzupełniającym studiom posiadamy jednak z grubsza kompletny obraz hutnictwa żelaza. Raczej pełna jest liczba funkcjonujących niegdyś kuźnic i znane w przybliżeniu ramy chronologiczne ich działalności. Potwierdzenia źródłowego wymaga jednak domniemana kuźnica w Przewrotnem czy też w Widelce, a więc na terenie królewskiej zwanej tenutą bratkowicką, dla której zachowało się niewiele przekazów archiwalnych. Szczyt rozwoju tej branży przypadł na drugą

³ W wiekach XVI-XVIII określenie Puszcza Sandomierska odnosiło się zasadniczo do lasów leżących na terenie starostwa sandomierskiego – *Atlas Historyczny Polski. Województwo Sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, Warszawa 1993, cz. II, *Komentarz* [dalej: AHPSand], s. 29. O rozbieżnościach we współczesnym ujęciu terytorium Puszczy Sandomierskiej pisał J. Półcwiartek: *Puszcza Sandomierska czasów nowożytnych – zmiany krajobrazu naturalnego i kulturowego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria socjologiczno-historyczna”, 2005, z. 30, s. 266-273.

⁴ B. Zientara, *Dzieje małopolskiego hutnictwa żelaznego XIV-XVII wiek*, Warszawa 1954.

⁵ M. Skowroński, *Hutnictwo żelaza i szkła w Puszczy Sandomierskiej*, „Biuletyn. Muzeum Regionalne w Kolbuszowej, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami”, 1967, nr 9, s. 33-60; tenże, *Zakłady dawnego hutnictwa żelaza i szkła na terenie Polski południowo-wschodniej od XV do pocz. XX wieku*, „Rocznik Mielecki”, 2007-2008, t. 10-11, s. 29-58.

⁶ *Tradycje hutnicze w Puszczy Sandomierskiej*, red. W. Bobek, Stałowa Wola 1970.

połowę XVI wieku, ale większość kuźnic rzadko kiedy pracowała ponad 100 lat na tym samym miejscu. Na tym tle swoistym fenomenem jest cmolaski ośrodek hutnictwa żelaznego funkcjonujący ponad 250 lat i okresowo składający się z dwóch zakładów.

Dużo słabiej przedstawia się wiedza na temat hutnictwa szkła na terenie Puszczy, zwłaszcza w okresie przedrozbiorowym. Jest to poniekąd pochodną dużo słabszej spuścizny źródłowej z XVII wieku, na który przypada największy – w czasach staropolskich – rozkwit tej branży⁷. Nie są do końca rozpoznane tak zasadnicze sprawy, jak liczba zakładów i okres ich działania. Tajemniczo przedstawia się funkcjonowanie huty w Niwiskach. Po raz pierwszy została poświadczona w roku 1589, ale później brak o niej jakichkolwiek informacji – aż do początku XIX wieku⁸. Bardzo skąpe przekazy odnoszą się do zakładów w Hucisku k. Przewrotnego i Hucie Deręgowskiej k. Niska.

Oprócz opisanych już w literaturze hut szkła działających na omawianym terenie, w wiekach XVII i XVIII istniała przynajmniej jeszcze jedna. Był to zakład nazywany hutą cmolaską, a położony na terenie wsi Jagodnik. Wymienia go rejestr pogłównego z 1662 roku, a rejestr z 1673 roku przynosi już informację o jego bliższej lokalizacji i o zaprzestaniu produkcji⁹. Prawdopodobnie huta została przeniesiona wraz z pracownikami nad rzekę Korzeń w starostwie sandomierskim (obecnie Huta Komorowska) przez Aleksandra Michała Lubomirskiego, który był zarówno właścicielem Cmolasu i zarządcą starostwa. Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z roku 1674¹⁰.

Odrębnej uwagi nie poświęcano dotąd innym przemysłom typowo puszczańskim – tartacznemu oraz potażnictwu, smolarstwu i innym, wykorzystującym drewno jako surowiec do przerobu. Jeśli brak pełnego opracowania przemysłu związanego ze specyfiką

⁷ A. Wyrobisz, *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*, Wrocław 1968; *Polskie szkło do połowy XIX wieku*, red. Z. Kamińska, Wrocław 1987; M. Skowroński, *Hutnictwo żelaza i szkła*, s. 33-60; tenże, *Zakłady*, s. 58-73.

⁸ A. Wyrobisz, s. 27 (podaje rok 1591, ale rejestr poborowy, na który się powołuje, jest obecnie datowany wcześniej – AHPSand, s. 14). O późniejszej działalności literatura przedmiotu (M. Skowroński, *Zakłady*, s. 68, 69) nie podaje żadnych konkretnych informacji. Rejestry pogłównego z lat 1673 i 1674 nic o hucie szkła nie wspominają – Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], Archiwum Skarbu Koronnego [dalej: ASK], o. I 67, k. 733, 813v; podobnie Ewaryst Kuropatnicki w swojej *Geografii Galicji* wydanej w roku 1786, który wymienia inne huty szkła w cyrkule tarnowskim – *Geografia albo dokładne opisanie Królestw Galicji i Lodomeryi*, Lwów 1858 (wyd. 2), s. 21, 22.

⁹ AGAD, ASK, o. I 67, k. 49v, 250v.

¹⁰ M. Skowroński, *Zakłady*, s. 62, 63; Archiwum Parafii Cmolasy, Liber seu metrica baptisatorum 1674-1718, nlbs, rps (wpis pod datą 24 lipca).

Puszczy, to cóż powiedzieć o zakładach, których produkcja nie bazowała na surowcach puszczańskich. Mowa tu przede wszystkim o młynach wodnych, nie tylko zbożowych, ale również foluszach czy papierniach. Lokalizacja większości młynów napędzających rozmaite urządzenia była zwykle bardzo trwała i wpływała istotnie na kształtowanie się sieci osadniczej¹¹.

Generalnie mało zadowalająco przedstawiają się badania nad przemysłem puszczańskim w wieku XIX. Większa część naszej wiedzy opiera się na ówczesnych publikacjach, a nie badaniach źródeł archiwalnych. Zasób tych źródeł dla końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku jest jeszcze słabo rozpoznany, w niewielkim stopniu wykorzystywano także bardzo przydatne powstałe wówczas pierwsze szczegółowe mapy omawianego terenu.

Jedną z zasadniczych spraw jest określenie liczby i położenia najważniejszych zakładów przemysłowych takich jak kuźnie, huty szkła czy tartaki. Cechą charakterystyczną przemysłu przedkapitaлистycznego było jego rozmieszczenie uwarunkowane dostępnością energii wodnej i bliskością surowca. Stąd też przemysł Puszczy Sandomierskiej do niemalże końca XIX wieku był rozmieszczony w miejscach często odludnych, a przynajmniej z dala od lokalnych centrów osadniczych. Zaczęło się to szybko zmieniać po wybudowaniu w roku 1887 linii kolejowej z Dębicy do Rozwadowa i Nadbrzezia, kiedy tartaki parowe, spalinowe czy wreszcie elektryczne wznoszono w bliskim sąsiedztwie stacji kolejowych.

Trzeba też pamiętać, że Puszcza podzielona była na wiele mniejszych lub większych kompleksów własnościowych, od lat 30. XIX wieku wyłącznie prywatnych. To może rodzić nieporozumienia, jeśli zarząd całego majątku znajdował się w innej miejscowości (siedzibie właściciela) niż poszczególne przedsiębiorstwa. Łatwo wtedy o błędną lokalizację lub nawet o nieuzasadnione rozmnożenie zakładów. Oto kilka przykładów.

W dostępnych opracowaniach możemy przeczytać, że jedyną inicjatywą, stanowiącą w XIX wieku kontynuację tradycji staropolskiego hutnictwa żelaznego na obszarze Puszczy, była budowa pod koniec pierwszej połowy tego stulecia wielkiego pieca przez Januarego Struszkiewicza w Pysznicy. Tymczasem precyzyjniej chodzi o majątek (dominium) Pysznica, a sama huta zlokalizowana była zdaje się dokładnie w miejscu dawnej kuźnicy we wsi Studzieniec¹².

¹¹ Np. Wilki, przysiółek Raniżowa, powstał przy młynie młynarzy Wilków wzmiankowanym już w roku 1744 – AGAD, ASK, dz. XVIII 70, k. 100.

¹² J. Pazdur, *Hutnictwo żelaza w widłach Wisły i Sanu*, w: *Tradycje hutnicze*, s. 30; M. Skowroński, *Zakłady*, s. 46; K. Kummerer Ritter von Kummersberg, *Administrativ Karte von den Königreichen Galizien und Lodomerien mit den Grossherzogthume Krakau und den Herzogthümern*

Podobna sytuacja dotyczy informacji, o tym, że w roku 1851 rozpoczął działalność w Mokrzyszowie pierwszy w Galicji tartak parowy. W rzeczywistości tartak był położony w lasach należących do dominium Mokrzyszów, na gruntach wsi Stale, około 12 km na południe od Mokrzyszowa (obecnie Buda Stalowska). Informacji o nim zachowało się niewiele, jego działalność jest jednak poświadczona przed I wojną światową. Dopiero druga maszyna parowa, poruszająca także młyn zbożowy, stanęła w samym Mokrzyszowie¹³.

Bardziej skomplikowana jest kwestia lokalizacji huty szkła w dobrach Nisko. Pierwszą założono przed 1806 rokiem na południe od Niska, wówczas jeszcze w dobrach kameralnych. Zaprzestała ona działalności w 1823 roku, ale po przejściu majątku w roku 1836 w ręce prywatne, na początku drugiej połowy XIX wieku (przed 1877 rokiem) wznowiła działalność z lokalizacją we wsi Nowosielec jako huta „Nadzieja”. Prawdopodobnie głównie w oparciu o informacje ze *Skorowidza przemysłowo-handlowego* z 1906 roku M. Skowroński uwzględnił działanie do I wojny światowej zarówno huty w Nowosielcu (dobra Nisko), jak i – nieistniejącej – w samym Nisku¹⁴. Natomiast zupełnym nieporozumieniem wydaje się być informacja o działaniu huty w Kończycach koło Niska, pomyłonej najwyraźniej z sąsiednim Nowosielcem¹⁵. W sumie w drugiej połowie XIX wieku szkło produkowały 4 huty zlokalizowane w rejonie Puszczy Sandomierskiej: w Białym Borze, Bojanowie, Niwiskach i Nowosielcu. Podobnie założona przez austriacką administrację dóbr kameralnych

---

Auschwitz, Zator und Bukowina, 1:115 200, Wien 1855-1863, arkusz nr 2. Był to zakład niewielki z jedną tylko fryszerką i po kilkunastu latach nie wytrzymał konkurencji żelaza z importu.

¹³ E. Hołowkiewicz, *Flora leśna i przemysł drzewny w Galicji*, Lwów 1877, s. 30, 31, 38, 39, 42, 43, 52, 53, 60, 61; T. Rutowski, *Przemysł drzewny*, „Rocznik Statystyki Przemysłu i Handlu Krajowego” [dalej: RSPiHK], 1888, z. 10, s. 47; *Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji*, Lwów 1912, kol. 516; K. Kummersberg, arkusz nr 2; *Spezialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie*, 1:75000, zone 3, kol. XXV (1878 r.).

¹⁴ Źródła kartograficzne jednoznacznie wskazują na Nowosielec (być może także wcześniejsza huta była tam położona). W *Skorowidzu przemysłowo-handlowym* z 1906 roku występują obok siebie huty szkła w Nisku (podano zarząd dóbr) i Nowosielcu (podano właścicieli samego zakładu), kolejny *Skorowidz* wymienia jedynie hutę szkła w Nowosielcu – *Spezialkarte*, zone 4, kol. XXVI (1880 r.); E. Hołowkiewicz, s. 74, 75; *Polskie szkło*, s. 99; M. Skowroński, *Zakłady*, s. 68, 70; *Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji*, Lwów 1906, s. 186; *Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji*, Lwów 1912, kol. 423.

¹⁵ M. Skowroński, *Zakłady*, s. 65; za: M. Maciszewski, *Kończyce*, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1883, t. 4, s. 324.

około roku 1811 fabryka smoły i terpentyny w lasach dawnego klucza Zarzecze zlokalizowana była we wsi Katy¹⁶.

Gdy odejdziemy od branżowego badania przemysłu puszczańskiego, zwraca uwagę większa koncentracja zakładów przemysłowych (zwłaszcza napędzanych kołem wodnym) w pewnych rejonach. Wyraźne „zagłębienie” przemysłowe ulokowało się wzdłuż środkowego biegu rzeki Tuszynki (dawniej Tuszynia) między Ocieką a Cierpiszem. Powstały tu najstarsze, poświęcone źródłowo kuźnice, ale również tartaki i młyny. Pod koniec XVI wieku energię wodną zapewniało co najmniej 5 stawów napędzających ponad 10 zakładów. Jeszcze w połowie XIX wieku funkcjonowały tam młyny i tartaki w liczbie co najmniej 4¹⁷.

Inne przeznaczenie gospodarcze miało skupisko młynów położone w lesie około 4 km na wschód od miasteczka Rzochowa w prywatnym kluczu rzemieńskim. Tam, nad niewielką rzeczką Dębnicą, w bliskiej odległości mieścił się młyn zbożowy *na Białym*, folusz i papiernia. Najwięcej wiadomo o młynie – pierwsza informacja o nim pochodzi z 1586 roku, działał jeszcze pod koniec XIX wieku. O istnieniu folusza świadczy tylko zachowana nazwa topograficzna. Kilka enigmatycznych przekazów zachowało się o papierni, która mogła być w ruchu w drugiej połowie XVII wieku i w wieku XVIII¹⁸.

Kolejny z okręgów przemysłowych związany był z niewielką wsią Szydłowiec położoną w lasach na północny wschód od Mielca. Dawniej było to właściwie skupisko kilku młynów wodnych. Szydłowiec należał po rok 1548 do najmniej znaczącej linii Mieleckich, a następnie dzielił własnościowe koleje losu z Rzędzianowicami koło Mielca. Najstarszy młyn na Szydłowcu wzmiankowany został w roku 1592, a w 1618 roku mowa już o drugim do poruszania folusza. Z materiałów kartograficznych wynika ponadto, że około 1780 roku istniało w tej osadzie 5 młynów, około 1850 roku 4 młyny, w tym jeden poruszający tartak, wreszcie pod koniec XIX wieku 3, w tym tartak¹⁹.

Wymienione wyżej skupiska przemysłowe związane były ściśle z ciekami wodnymi i zbudowanymi na nich urządzeniami

¹⁶ RSPiHK, 1888, z. 10, s. 71; K. Kummingsberg, arkusz nr 2.

¹⁷ K. Kummingsberg, arkusz nr 10.

¹⁸ Tamże, arkusz nr 9; P. Miodunka, *Przedsiębiorczość od swoich początków do rozbiorów Polski*, w: *Rozwój przedsiębiorczości w regionie mieleckim. Historia i współczesność*, red. J. Skrzypczak, Mielec 2004, s. 60, 61.

¹⁹ F. von Mieg, *Orginalaufnahme des Koenigreiches Galizien und Lodomerien*, 1:28800, sekcja 83 (kopia w zbiorach Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Małopolski PAN udostępniona dzięki uprzejmości Pana Waldemara Bukowskiego); K. Kummingsberg, arkusz nr 9; *Spezialkarte*, zone 4, kol. XXV; P. Miodunka, *Przedsiębiorczość*, s. 61.

hydrologicznymi pozwalającymi wykorzystać siłę wody. Bardziej zróżnicowany charakter miały zakłady w okolicach Cmolasu. Tutaj też dużą rolę odgrywała rzeka Trześń (obecnie Przyrwa) napędzająca młyny zbożowe, tartak oraz kuźnice żelaza²⁰. Natomiast w innych rejonach prowadzono produkcję szkła we wspomnianej hucie w Jagodniku oraz wyrób potażu. Potażnia została wymieniona w metrykach kościelnych z lat 1783 i 1784 w obrębie Poręb Dymarskich – trudno jednak coś bliżej powiedzieć o jej działalności²¹.

Działalność przemysłowa na terenie Puszczy Sandomierskiej nie osiągnęła takich rozmiarów jak w innych częściach Małopolski (Zagłębie Staropolskie, okolice Częstochowy). Niemniej jednak miejscowa wytwórczość znajdowała zbyt nie tylko w rejonie Puszczy, ale także w sąsiednich okolicach Małopolski. Zatem badania nad przemysłem Puszczy Sandomierskiej mają szersze, niż tylko lokalne, znaczenie. Oprócz wielu kwestii szczegółowych związanych z poszczególnymi gałęziami produkcji, zwłaszcza typowo puszczańskimi, pożądane byłoby syntetyczne ujęcie rozwoju dawnego przemysłu, chociażby z uwagi na wzajemną konkurencyjność przemysłów leśnych bazujących na surowcu drzewnym. Cezurą dla tradycyjnego przemysłu jest przełom wieków XIX i XX. Wprawdzie era silnika parowego rozpoczęła się w Puszczy Sandomierskiej dokładnie w połowie XIX stulecia, niemniej jednak dopiero po jej opleceniu przez linie kolejowe (1856-1858: Dębica – Rzeszów, 1887: Dębica – Rozwadów, 1900: Rozwadów – Przeworsk) zdecydowanie zmieniły się ekonomiczne uwarunkowania działalności przemysłowej. Wzrosła opłacalność zbytu drewna, zmalała dochodowość pozostałych gałęzi produkcji korzystających z tego surowca.

W konsekwencji od drugiej połowy XIX wieku zaczęła się zasadniczo zmieniać geografia przemysłu puszczańskiego. Wcześniej – w epoce młyna wodnego – była ona bardziej stabilna. Tak na przykład po zniesieniu zakładów produkujących żelazo zwykle zachowywano ciągłość działalności przemysłowej poprzez budowanie w tych samych miejscach młynów zbożowych lub tartaków. Jednak po wielu innych obiektach przemysłowych nie pozostały żadne materialne ślady, poza wzmiankami archiwalnymi.

---

²⁰ J. Półwiartek, *Majętność kolbuszowska*, s. 98-103; P. Miodunka, *Rola Mieleckich*, s. 21, 24.

²¹ Archiwum Parafii Cmolas, Liber baptisatorum pro parochia Cmolas 1755-1784, rps (m.in. 19 VII 1784 r. odnotowano chrzest dzieci pisarza z potażni).

*NOTES ABOUT THE INDUSTRY OF THE SANDOMIERZ
WILDERNESS UNTIL THE END OF THE 19TH CENTURY*

The article contains the information about the state of the research on the industry of the Sandomierz Wilderness until the end of the 19th century. The best-known history is the one of the ferrous metallurgy. However, in the case of glass production there are a number of unresolved issues such as the continuity of the glassworks in Niwiska between the end of 16th century and the beginning of the 19th century, or the functioning of the glassworks in Jagodnik near Cmolas. Conducting the study of the industry in the 19th century, one faces a problem of the frequent identifying of the actual location of the plant with the place where there was the residence of a landed estate, in which this plant was located (e.g. the glassworks existed in Nowosielec, not in Nisko). The author also draws attention to the geography of the industry of the wilderness, which was characterized by the presence of the centers (mainly by smaller rivers) of a great number of various plants (ironworks, glassworks, sawmills, flour mills etc.). The construction of the railway lines in the vicinity of the Sandomierz Wilderness changed the economic profile of the forest and became the decisive factor for the location of industrial plants.